

Tartalom

KÖZÖS DOLGAINK

- **Glatz Ferenc:** Együttéléstől a tömeggyilkosságig 2
- **Arnold Suppan:** Út a II. világháborúhoz Kelet-Közép-Európában 3
- **Pál Tibor:** Bácska 1918 és 1941 között 5
- **Sipos Péter:** Jugoszlávia felosztása 1941-ben 9
- **Ablonczy Balázs:** Teleki Pál dilemmái 14
- **Szakály Sándor:** A Délvidék visszafoglalása és a magyar katonai vezetés 18
- **Sokcsevits Dénes:** Egy történelmi zsákutca 23
- **Vladimir Geiger:** Horvátország embervesztesége, 1941–1944 28
- **A. Sajti Enikő:** Az újdídek razzia elő- és utótörténete 29
- A Szerb–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság nyilatkozata 31
- **Pál Tibor:** Bácska 1941 és 1945 között 35
- **Pejin Attila:** A vajdasági zsidóság 38
- **Stark Tamás:** A zsidóság összegyűjtése és táborba szállítása 41
- **Srdan Cvetković:** A leszámolás, „likvidálás” korszaka, 1945–1948 42
- **Zoran Janjetović:** Kisebbségi sors a II. világháború végén 46
- **Stefan Troebst:** Helyreállítható-e a multietnikus társadalom? 51

MŰHELY

- **Forró Lajos:** A 183-as fond 57
- **Csorba Béla:** Németek és magyarok a járeki haláltáborban 60
- **Mezei Zsuzsanna:** A délvidéki áldozatok adatbázisa mint történelmi forrás 62
- **Teleki Júlia:** Magyar holokauszt 64
- **Fodor István:** Szerbiai levéltári források 67

Címlapon:

Törött szárnyú turul a délvidéki vérengzések áldozatainak emlékére. A szobrot 1993-ban állították az áldozatok márványba vésett nevével a szabadkai tömegsírnál

E számunk megjelenését támogatta az OTKA (K-69173, „A Balkán története”).

História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőbizottság tagjai: **Burucs Kornélia, Csorba László, Demeter Zsuzsanna, Erdődy Gábor, Fodor Pál, Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Zsoldos Attila**

Olvasószerkesztő: Kovács Éva
Munkatársak: Farkas Ildikó, Kocsis Gabriella, Bognár Katalin, Oprán Emese, Horváth Imre (számítógépes tördelés), Nagy Béla (térkép)

Megjelenik évente tízszer. Előfizetési díj 2011-re: 3200 Ft.

Felelős kiadó: História Alapítvány (Bp. VIII., Rákóczi út 5.)
Kuratóriumi elnök: Gecsényi Lajos
Levélcím: Pf. 9. Budapest, 1250. www.historia.hu
Bankszámlaszáma 11701004-20125394 OTP
Devizaszámlaszámok: Budapest Bank Rt.
1051 Budapest, Hercegprímás u. 5.
USD HU47-10103104-82876600-00000997;
Euró HU46-10103104-82876600-01000309
Adószám: 19654243-2-41

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoport,
1014 Budapest, Úri u. 53. Tel.: +36-1-224-6700/615, 623, 625;
tel./fax: +36-1-356-0457

Nyomdagrafikai előkészítés: Krónikás Bt., Biatorbágy
Nyomtatás és kötetés: MESTERPRINT Kft.,
Budapest, Vak Bottyán u. 30-32/B

Felelős vezető: Szita Lajos ügyvezető igazgató

Terjesztő: LAPKER Rt. és alternatív terjesztők
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknel, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp., VIII. ker., Orczy tér 1. Tel.: +36-1-303-3447; postacím: Bp., 1932).
További információ: +36-80-444 444 hirlapelofizetes@posta.hu
HU ISSN 01392409. Index: 25384

Együttélést. I a tömeggyilkosságig

„Együttéléstől a tömeggyilkosságig. Vajdaság a második világháború idején”. Ez volt a címe a 2011. szeptember 30-án rendezett nemzetközi konferenciának, amelyet a Szerb–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság, a Budapesti Európa Intézet, az MTA Történettudományi Intézete, az Európa-történelmi Kutatócsoport rendezett. Az előadók: szerb, magyar, osztrák, német, szlovák történészek. E számunkban az előadások szerkesztett szövegét közöljük.

A történelmet *kutatjuk* és közben a jelenen és a jövőn *gondolkodunk*. Tudjuk: a végtelen történelem egyes mozzanatait épp a jelen érdeklődés emeli *történelmi kutatási témává*.

A sokkultúrájú társadalom

A délkelet-európai térségben a 15–20. században a világtörténelem egyik legsokszínűbb társadalmá jött létre. *Etnikai tarkaság*: különböző – déli, nyugati, sőt északi szláv néptörzsek, albánok, germánok, magyarok, törökök, olaszok, románok, zsidók. *Vallási-szokásrendi sokszínűség*: ortodox – bizánci – és nyugati – római – keresztények és azok felekezetei, muszlimok. (A régió a 11. századtól máig a bizánci és római kereszténység érintkezési övezete, a 15. századtól máig a muszlim-keresztény világ határterülete.) Sajátos szokásrendek kohója az itteni társasági-közösségi élet. A térség a nagy európai és ázsiai birodalmak határtérsége – egyes részei évszázadokig – formálisan is „katonai határörvidék”, az alakuló modern európai polgári igazgatási és jogi (részben adózási) rend alól kivont lakossággal. Amelynek élet-szemléletét, a civil élet szokásrendjét meghatározta: életben maradásához az állandó készség a folytonos háborúskodásokra, a nem reguláris csatákra, villongásokra, kézitusákra. (Ez magyarázza szerintünk a történelmi irodalomban „agyontárgyalt” és „agyonpszichologizált”, úgynevezett kegyetlen „balkáni” magatartásformákat.) A Nyugat-Balkánnak nevezett térség egyik része sajátosan tagolt a nehezen megközelíthető, zord életfeltételeket nyújtó hegyvidékével, míg a térség északnyugati része Európa egyik legterméke-

folytatás az 54. oldalon =>

Együttéléstől a tömeggyilkosságig

⇒ folytatás a 2. oldalról

nyebb folyamvölgyi mezőgazdálkodási színtere: a Duna-Tisza, a közép-kelet-európai két nagy vízi folyosó találkozási pontja. (Ez az úgynevezett Vajdaság – ahogy nálunk hívták: Délvidék – térsége.) Egyedülálló élelemtermelési és kereskedelmi adottságokkal. Merthogy nemcsak a birodalmak határtérségében virágzó kereskedő-csempész népesség nevelődött itt évszázadokon át, de a térség az ipari-technikai forradalmak korában, a 19–20. században is kereskedelmi-közlekedési „folyosó” volt (és lehetne ma is). A Földközi-tenger keleti medencéjéből a keleti áruk szárazföldi útja az európai fejlett régiók irányába. (Lehetne holnap is.) Szociálisan – munkamegosztást, tulajdonviszonyokat, foglalkozást tekintve – is a világ egyik különösen sokszínű társadalma.

A Délkelet-Európa iránti érdeklődésről

A délkelet-európai térség – és ezen természeti-emberi sokszínűség – iránt a Nyugat érdeklődése a világhatalmi szempontokat követve fordult. (Merthogy a végtelen történelem egyes mozzanatait az aktuális érdeklődés révén válnak a kutatás témáivá...) Anglia a földközi-tengeri és a dunai hajózás szabaddá tétele miatt jelent meg a térségben a 19. század derekán. Természetesen a területet – a 15. század óta – uraló Török Birodalom ellenségeként. (Világszerte – és természetesen itt is – a szabad hajózás és kereskedelem bajnokaként lépve fel.) Követte a politikát tudósainak érdeklődése. Oroszország (1853–1856) ugyancsak a Földközi-tengerhez kívánt kijáratot, s figyelt fel a balkáni népek szlávjaira és az oroszokkal azonos – pravoszláv – hitvallás közös érdekeire. Ekkor alakul ki a máig erős „balkanisztika” mint kutatási irány Péterváron, majd Moszkvában. Megjelenik az Osztrák–Magyar Monarchia a törökellenes orosz felszabadító háborút követően (1877–1878) a maga új Balkán-politikájával, amelyet követ a Balkán népei iránt a századvégen a bécsi kulturális-tudományos érdeklődés intézményesedése. (Az új Balkán-politikában meghatározó szerepet játszik a közös osztrák–magyar külügy- és pénzügyminisztériumban a magyar „lobbi”. Kállay Benjámint és a közösügyvisztviselő-levéltáros Thallóczy Lajos a délkelet-európai osztrák–magyar tudományos-kulturális kapcsolatok építője. 1900–1916. Ehhez az időhöz köthető az első magyarországi tudatos délkelet-európai kulturális és tudománypolitikai akció-sorozat.) S a századelőn megjelenik az új világhatalom, Németország, amely szintén a Földközi-tengerhez akar kijutni, Keletre világkereskedelmi utakat törni magának. (Nem utolsósorban a Duna-térségben és nem utolsósorban támaszkodva a 18–19. században a délkeleti élelemtermelési és ipari övezetbe lehúzó német népességre.) Nyomában megjelenik a német tudományosság, elsősorban a délnémet

kereskedővárosok hagyományait folytatva (München). Ez az érdeklődés felerősödik a hitleri Németország világpolitikai terveinek részeként (1934 után) és lesz ennek következtében az egész délkelet-európai térség az egyik világháborús ütközési pont Németország, Anglia és az erősödő Olaszország között. Balkán-specialisták sorának ad munkát a helyi társadalmak tanulmányozása. Különösen a népi németek kutatásában érdekelt Németországban. Élénkül a világhatalmi terveket kovácsoló Szovjetunió érdeklődése, legalábbis 1939 után. S ez megmarad részben még a világháború után is. Tegnapig. Tegnapig, amikor a térség iránti figyelem – mind a politikában, mind a gazdaságban – megújul. Az Európai Unió délkeleti kibővítése fordítja ide a figyelmet (2004) részben a kereskedelmi, katonai, stratégiai, részben a természetgazdálkodási politikában. (A meg-megújuló etnikai konfliktusok és a Duna-völgye, 2008–2010.) Érdekes módon a társadalomtudományok most lemaradnak. (Nem így az oroszországi műhelyek.) Talán kiemelhetők a szerény magyar törekvések, amelyek az akadémiai nemzeti stratégiai kutatások keretében igyekeznek a társadalomtudományok, a víz- és természetgazdálkodás, vidék- és kereskedelempolitika figyelmét a térség felé fordítani (2005–2011).

A Vajdaság (Délvidék) mint „történelmi esettanulmány”

A múltról beszélünk, miközben a jelenre, a jövőre gondolunk.

Délkelet-Európa egyik kis térségével, a bizonyos Duna-Tisza vidék dél-alföldi térségével, az úgynevezett Vajdaság történelmével foglalkozunk most. Hajt bennünket e téma felé a szerb–magyar együttélés kutatásának aktualitása: mindenekelőtt igény a két nép 20. századi konfliktusainak feltárására. (Merthogy az együttélés a kutatók vagy a korabeli utazók számára a csodálatos nyelvi-kulturális sokszínűséget mutatja – ennek bővületében élt az utóbbi másfél száz esztendőben a nyugat-európai–amerikai társadalomtudományos irodalom. Tegyük hozzá: joggal. De...) A mindennapokban e sokhitű, soknemzetiségű és sokédekű – multikulturális, mondanánk ma – társadalom telve folytonos súrlódásokkal, kölcsönös bizalmatlanságokkal. (Amelyeket azután „rendszerbe” – nemzeti, vallási rendszerekbe – foglalt a modern értelmiség: a hívekért versengő papság éppúgy, mint az igazgatási, iskolai állásokért versengő világi értelmiség.) E konfliktusok természetesen „nemzeti”, „vallási” kereteket kaptak a Habsburg Monarchián belüli nagy állami összeütközések idején, a két államtest, a Magyar Királyság és a Habsburg örökös tartományok ütközésének idején. De legkegyetlenebb formáját, a népiirtásba hajló tömeggyilkosság-sorozatokat a II. világháború időszakában éri el, 1942-ben, majd 1944–1945-ben. A történetstéma: hogyan fordulnak sokkultúrájú létben felnőtt nemzeti közösségek egy generáció alatt egymás ellen s jutnak el a kollektív népiirtás programjához? S mindezt a legkegyetlenebb gyilkolási módozatokkal; köztük a szoros értelemben vett agyonveréssel. A modern történettudo-

mány egyik máig legizgatóbb kérdése! És még csak nem is szerb–magyar népiirtásról van szó, hanem szerb–német, szerb–horvát, román, szlovák, zsidó etnikai tisztogatásról. S hogy az etnikai-felekezeti népiirtást mennyire fogja keretbe a mindent eluraló „politikai népiirtás”: részben a nemzetállami szállásterület „megtisztításának” vágya a más etnikumú népektől, részben a kommunista politikai rendszer ellenségeinek „likvidálása”. (Hiszen az eddig ismert jugoszláviai áldozati listákon több mint 50% bizonyíthatóan szerb nemzetiségű volt, királypárti, megszállókkal kollaboráló stb. szerb ember.) Ezért is mondjuk: a szerb–magyar téma csak nemzetközi környezetbe ágyazva értelmezhető, kutatható. Ezért is mondjuk: a népiirtások okainak megértéséhez szükséges a politikai rendszerek tanulmányozása is. Mind a háború előtti jugoszláv, mind a magyar és német megszállási rendszerek, mind az 1944-ben felülkerekedő kommunista rendszerek elemzése. És ezért mondjuk: ahhoz, hogy feltárjuk és megértsük a Jugoszlávia területén az 1944–1945. évben mintegy milliós nagyságrendű (egyedülálló nagyságú) bosszúállás okait, ahhoz tanulmányozni kell a *világhatalmi tényezők* térségbeli politikáját is. A német–angol–olasz–szovjet világpolitika imperialista érdekeit. Mert jogos a kérdés: ha nem jelennek meg a világhatalmi érdekek, már az I. világháború idején, ami határmódosításokhoz vezetett 1918-ban, majd 1941-ben, majd ismét 1945-ben, miközben emberek százezreit fosztották meg tulajdonuktól, telepítették vagy üzték el szülőföldjükről vagy frissen megszerzett javaikból... Ha mindez nem következik be egy generáción belül, 1918–1945 között, vajon...? Vajon ha a háborús modern nemzetállami népiirtás, a propaganda, a sajtó, a városi központosított tömeggyűlések technikája nem mozgósul 1914–1945 között...? Vajon önmaguktól a lappangó etnikai-vallási, szociális súrlódások eljutnak egyszer a tömeges kivégzésekkig, a helyi indulatokból is fakadó agyonverések, folyóba lövések akcióihoz? Amelyek a sokkultúrájú társadalom több évszázados rendjét néhány évtized alatt szétrombolták. Egyetemes *kihívás a nemzetközi történettudomány* felé ennek a kérdéssorozatnak a megválaszolása. Ezért is szerb–magyar történészen kívül horvát, német, osztrák, román, szlovák kollégákkal, a zsidóság történelmét is bevonva tárgyaljuk a vajdasági sokkultúrájú társadalom tragédiáját a 20. század első felében, kiemelten a II. világháború idején.

Szerb–magyar közös tervek és feladatok

A múltról beszélünk és közben a jelenre, a jövőre gondolunk. Kiemelten mi, *szerbek és magyarok*.

Ismét elmondjuk: *a második világháborút a lelkekben is be kell fejezni*. Itt a Kárpát-medencében is. És a befejezéshez tartozik: az áldozatoknak az *igazság megítélése*. (Ezért alakítunk akadémiai vegyes bizottságot, kezdjük az írásos és szóbeli emlékek tervszerű kutatásának programját, építünk ki magyar–szerb kutatásszervezetet a Vajdaságban, szervezünk konferenciákat, indítunk közös szerb–magyar honlapot, indítunk könyvsorozatokat és így tovább.)

A világháború befejezéséhez tartozik: a kollektív felelősség elvének vitatása. Amely *kollektív felelősség* elve alapján a győztesek a veszteseket – főként a német és magyar népeiséget, no és a gazdagabb helyi népeiséget – 1944 után sokfelé megsemmisítették, vagy kiűzték, azután még évtizedekig megkülönböztették. (Ezért is a jelen konferenciánkon is szereplő nemzetközi történészcsapat már felemelte szavát a cseh és szlovák, valamint lengyel kollektív felelősségre vonások mai érvényre juttatásával szemben, és amely kollektív felelősségre vonás elve a szovjet megszállási övezetben a kollektív társadalmi felelősségre vonásokhoz is vezetett osztályalapon. Mint tudjuk, 2004–2007. évi szakmai akcióink eredménytelenek voltak. Még Európa legerősebb politikai hatalma, Németország sem merete felvállalni a hírhedt Beneš-dekrétum mai fenntartásának vitatását.) Megjegyzésem: nagy elégtétel lenne a szerb politikai nyitásnak, ha az európai mércével is kiemelkedő nemzetiségpolitika részeként, el tudná végre határolni magát a hajdani Jugoszláviában is érvényesített kollektív felelősség elvétől. Először Európában! És egy kis sikerélmény lenne nekünk, szerb és magyar akadémikusoknak is... Talán sikerül.

A világháború befejezéséhez tartozik: *az áldozatok eltemetése és a kárpótlások megítélése*. Amit – fura, de nem meglepő módon – az akadémiai bizottságtól várnak el az egykori elszenvedők utódai. Hogy ugyanis bontassunk el akár pályaudvarokat a tömegsírok felett, hogy ugyanis járjunk el a hatóságoknál a helyi emlékhelyek építése és őrzése ügyében. S hogy találjuk meg a szeretteik neveit azokon a bizonyos listákon, csontjaikat a névtelen sírokban. Jogos elvárások, de talán nem tőlünk kellene ezt számon kérni. (Ezért is mondjuk: az akadémiai történész bizottság mellett szükség volna egy *államközi politikai-közéleti vegyes bizottságra*, amelyiktől indokoltan kérhetnék számon ezeket az elvárásokat a volt áldozatok. Reméljük, egyszer a politika is meri vállalni a szembenézést az emberekkel...)

A sokkultúrájú Európa építése

A jelenről, a jövőről is gondolkodunk, miközben a történelmet kutatjuk.

Választjuk a Vajdaságot, mint kutatási témát. Részben (először) azért, mert lokális kötelességünknek érezzük, hogy a világháborút befejezni segítsük a térségben, az emberek érzelmeiben is. Részben (másodsor) azért, hogy elősegítsük a történelmi megbékélést a Kárpát-medencében, mert a történelmi konfliktusok tisztázása és feldolgozása nélkül képtelenek vagyunk felismerni az itt élő népekkel közös lehetőségeinket a planetáris és az európai szintereken. És (harmadszor) mint a történészszakma egyetemes témáin, módszerein dolgozó kutató, úgy látjuk: a Vajdaság a modern kori emberiség egyik újra és újra felbukkanó konfliktustípusát segít talán megérteni: miért következnek be tömeggyilkosságok, pogromok a sokkultúrájú társadalmak egyik csoportjában, míg más népeiség körében, más időkből a „sok-kultúra” (multikulturalitás) szinte csak az előnyeit mutatja. (Különböző, történelmileg kialakult készsége-

gek, szakértelmek cseréje, a másság gondolatilag megtermékenyítő hatása. Ahogy ez például a magyar történelem emelkedő szakaszainak egyik alapja volt.)

És van mindezekon túlmenően témaválasztásunknak negyedik oka is. Izgalommal figyeljük, öt évtized óta, mi történik Európában: az európai félkontinens lakosságának gyorsuló átváltozása. A fehér ember mellett az afrikai (Franciaország, Svájc, Hollandia), indiai, pakisztáni (Anglia), török (Németország), valamint roma lakosság tömeges megjelenése. Ma már a becslések 50 millió muszlim vallású európairól beszélnek. (Oroszországban a muszlim térfoglalás már az 1960-as évektől értelmiségi körökben nem hivatalos téma volt.) A 2004–2008. évi statisztikák szerint: az unió vezető tagállamaiban (Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország) a lakosság 8–10%-a volt külföldön született, és egyes államokban ennél is magasabb az arány (Svájc, Hollandia 17-18%, Svédország 12%). (A 15 milliós roma népességre csak az elmúlt években kezd figyelni a demográfiai irodalom, amikor az EU 2004., majd 2007. évi, legutóbbi kiterjesztése – Románia, Bulgária – után tömegesen megjelentek vendégmunkásként Spanyolországban, Franciaországban.) Először az iszlám mecsetek, a keleti-afrikai olcsó divatickek, étkezési-ruházkodási szokások a tarkaság színes látványával nyugtázták le az európai és az amerikai társadalmat. (Ahol a délről északra vándorlás hasonló jelenségeket idézett elő...) Majd, amikor kiderült, hogy a nyugati társadalom szegénysége „etnizálódik”, és amikor a városi szegénység már etnikai-vallási alapon fogalmazza meg a maga szembenállását a „gazdagok” fehér társadalmával szemben s követel magának kollektív jogokat – Nyugat-Európa megretten. (Hiszen a befogadó társadalom beszélt az etnikai-vallási pozitív diszkriminációról, külön jogokról, a multikulturalitás szépségéről. És beszélt arról: csak az előítéletet kell feladni a betelepülők, de elsősorban a befogadók oldaláról, és a piac majd automatikusan elrendezi a demográfiai folyamatokat.) 2010-ben azután – elsősorban Németországban, ahol különben már 2004-től szabályozták a bevándorlást – kirobbant az úgynevezett „multi-kulti” vita, elannyira, hogy a német kancellár asszony 2010 októberében elhíresült nyilatkozatában kijelentette: a multi-kulti politikájának vége. (Amihez mi hozzátettük és hozzátesszük ma is: Európa mindig is a multikulturalitás kontinense volt, ennek eredménye a több mint húsz egyenrangú nemzeti kultúra kiépülése. És hozzátettük: a sokkultúrájú fejlődésnek egyáltalán nincs vége: egy új típusú multikulturalitás feltartóztatlanul éppen most bontakozik ki. És hozzátettük: ahogy fel kellett dolgoznia a 7–8. század Európájának a szlávok elszaporodását, majd keletről például a magyar-türk népelemeket, úgy a mai Európának is meg kell barátkoznia a kontinensen kívüli népcsoportok idevándorlásával, letelepedésével.) A nagy kérdés: milyen szabályokat állapítson meg Európa a kontinensre beáramló és itt gyorsan szaporodó új népek és a csökkenő hagyományos lakosság együttélésében?

És ez a kérdés is a Vajdaság felé fordítja figyelmünket.

Tanulságok a konfliktusok megelőzéséhez

Röviden utalunk arra, mi is történik. Először: a nyugati jóléti társadalmak a szociális gondoskodó államban (1962–2011) a jólét jeleként csökkentik a termelő munkában való részvétel idejét, a polgár korán nyugdíjba megy, a szó régi értelmében elkényelmesedik. Munkakultúrája és társadalmi értékrendje változik: a szolgáltató és fizikai munkára kevéssé vállalkozik, ugyanakkor a szolgáltatások iránti igénye nő. Az izzasztó vagy az utcai munkát, ugyanígy a gondozást-ellátást a kisebb anyagi igényű bevándorlóknak engedi át. Másodszor: a gyarmati birodalmak felszabadulásával (1960-as évek ugyancsak) a francia–angol, holland, belga volt gyarmatokról – Észak-Afrikából, Indiából, Pakisztánból – szabaddá válik a bevándorlás a „jobb lét” ígéréteinek földjére, elsősorban Nyugat-Európába. Harmadszor: az euroatlanti világon kívüli térségben – éppen a fehér ember félszázados jelenlétének eredményeként – javul az egészségügy, a higiénias feltételek és jelentős szaporodás indul meg. Jóslatok forognak közkezen: 2030-ra az újszülöttek 75%-a az euroatlanti világon kívül jön a világra. Óriási túlnépesedés alakul(t) ki napjainkra. És ezek a népek megindulnak többek között az Egyesült Államok és Európa – vízben, élelemben, infrastruktúrában gazdag központok – irányába. Akárhogy is lesz: az új típusú sokkultúrájú népesség az európai kontinensen máris jelen van. Akárhogy is értékeljük a folyamatot: kutatnunk kell a *multikulturális együttélés szabályait* és kutatnunk kell a *történelmi példákat*. Tudjuk, hogy nem ismétlődhet meg a történelem, de a hasonlóság elgondolkodtató. Ahogy a különböző vallású, etnikumú népek azért jöttek a Vajdaságba az évszázadok folyamán, mert a térségben szükség volt a munkaerejükre, vagy mert világpolitikai hatalmi átrendeződések népcsoportokat löktek arrébb akár ezer kilométerrel is, ugyanígy a mai Nyugat-Európában (és Észak-Amerikában) is a világhatalmi átrendeződések taszítják-vonzzák, a helyi munkaerőpiac igénye pedig szívja a bevándorló lakosságot. Amely letelepszik, két generáció után otthonosan érzi magát és kezdi a maga elképzelései szerint módosítani a többségi társadalmat. (Amelyet addig idegennek érzett, mint vendég, most pedig már magáénak érez, mint adófizető polgár.)

*

A végtelen történelem egyes mozzanatait épp a jelen érdeklődése emeli kutatási témává. Amikor a Vajdaságot mint a különböző kultúrák együttélésének példáját emeltük nemzetközi kutatás témájává, akkor a mai Európa – az euroatlanti kultúrák – mozgásának figyelése is hajtott bennünket. Figyeljünk arra: nehogy váratlan világpolitikai hatalmi mozgások (akár a Közel- vagy Távols-Keletről, Afrikából induló) az új, alakuló euroatlanti sokkultúrájú társadalmakat is katasztrófába sodorják. Figyeljünk arra, hogy a sokkultúrájú társadalmakban a belső együttélési szabályozottság hiánya nehogy beláthatatlan kimenetelű összeütközésekbe sodorja az új európai népességet...

GLATZ FERENC